

ANDRZEJ ROTTERMUND

O WARSZAWSKIEJ GALERII OBRAZÓW WINCENTEGO POTOCKIEGO

Karol Estreicher zanotował w swojej *Bibliografii polskiej* tytuł wydanego w 1780 r. w Warszawie katalogu kolekcji rysunków, obrazów, miniatur, grafiki, rzeźby, porcelany, instrumentów fizycznych i matematycznych oraz osobliwości należącej do podkomorzego wielkiego koronnego Wincentego Potockiego. Katalog opracował sekretarz i bibliotekarz Potockiego Henri Amiet¹. Wiadomość o istnieniu katalogu powtórzył za Estreicherem autor obszernego biogramu Wincentego Potockiego w *Polskim słowniku biograficznym*². Katalog ten nie jest obecnie notowany w żadnej z bibliotek polskich. W trakcie poszukiwań odnaleziono natomiast inny katalog zbiorów Wincentego Potockiego, opracowany również przez Amieta i wydany w 1780 r. w warszawskiej drukarni Dufoura pod tytułem *Museum Potocianum, au catalogue de livres, cartes géographiques, desseins, estampes, tableaux, miniatures, marbres, porcelaines, instrumens de physique et de matématique et autres curiosités contenues dans le Cabinet de [...] Vincent Potocki. [...] a Varsovie, Varsovie, chez P. Dufour 1780*³. Mimo zapowiedzianych w tytule książek i map, rysunków, grafiki, miniatur, innych dzieł sztuki i instrumentów naukowych, katalog zawiera jedynie spis książek i map. Wygląda na to, że wydany jako pierwszy nie pomieścił spisu całego zbioru i konieczne stało się wydrukowanie dalszego ciągu zawierającego spis dzieł sztuki i instrumentów naukowych. Dla badacza dziejów polskiego kolekcjonerstwa właśnie ten katalog stanowi przedmiot szczególnego zainteresowania.

Jak wspominałem, poszukiwania w księgozbiorach polskich nie przyniosły pozytywnego rezultatu i dopiero ostatnio w trakcie prac przygotowawczych do wielkiej wystawy François Bouchera odnaleziony został jeden egzemplarz tego

¹ K. Estreicher. *Bibliografia polska*. T. 1. Cz. 3. Kraków 1891 s. 137.

² W. Szczygielski. Hasło: „Potocki Wincenty” w *Polskim słowniku biograficznym*. T. 28. Wrocław 1985 s. 227–229.

³ Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. W. 1491; Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, sygn. Pol. 8 II 2937.

unikalnego wydawnictwa⁴. Daje ono doskonale wyobrażenie o zbiorze dzieł sztuki Potockiego, szczególnie o galerii malarstwa.

Wincenty Potocki od początku swej kariery związany był ściśle z królem Stanisławem Augustem. W 1776 r. poślubił jego siostrzenicę Urszulę Zamoyską. Z królem dzielił poglądy polityczne, jak i zamiłowanie do kolekcjonerstwa. W gromadzeniu zbiorów artystycznych i kształtowaniu smaku pomocne mu były dłuższe pobyty zagraniczne w 1774, w 1777 i w 1778 r., w czasie których dokonywał zakupów do tworzonego w Warszawie Museum Potocianum⁵. Dzieła sztuki, księgozbiór, kolekcja numizmatyczna, mapy i instrumenty naukowe stanowić miały w intencji Potockiego usystematyzowaną kolekcję — przybytek rodzinnej chwały rodu Potockich, stąd zapewne, nawiązująca do wcześniejszego projektu Michała Mniszcha Museum Polonicum, nazwa dla muzealnej kolekcji Potockich⁶.

Siedzibą Museum Potocianum był warszawski pałac Wincentego Potockiego przy ul. Leszno (nr hip. 661). Budynek ten, zachowany szczęśliwie do dzisiaj, wzniesiony był kosztem Potockiego w latach 1777–1778. Należał do niego w latach osiemdziesiątych, by już przed rokiem 1792 przejść w posiadanie rodziny Działyńskich⁷. Przed tym więc rokiem Wincenty Potocki przewieźć musiał swe bogate zbiory do rodzinnych posiadłości na ziemiach wschodnich, przypuszczalnie do Niemirowa i Kowalówki. Nim jednak do tego doszło urządził muzeum w pałacu przy ul. Leszno. Przebywający w Warszawie w 1778 r. Johann Bernoulli był świadkiem rozmieszczania zbiorów w wykańczonych w tym czasie pałacowych wnętrzach.

⁴ J. P. Marandel. *Boucher et l'Europe. W: François Boucher 1703–1770. Katalog wystawy. Galeries nationales du Grand Palais. Paris 1986 s. 92–94.* Egzemplarz katalogu znajduje się w Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie w Hadze, a kopia kserograficzna w zbiorach dokumentacyjnych Frick Collection w Nowym Jorku. Pełny zapis karty tytułowej katalogu brzmi: *Catalogue des dessins, tableaux, miniatures, estampes, marbres, porcelaines, instrument [sic!] de physique et de mathématique, et autres curiosités. Contenus dans le Cabinet de S.E. Mr. le Comte Vincent Potocki, Duc de Zbaraz, Seigneur de Brody, Lesznow, Stanislawczyk, Radziwilow, Otenia, Oboduwka, Niemirow, et autres Lieux. Grand Chambellan de Pologne, Lieutenant Général des Armées et premier Colonel des Gardes du Corps a cheval de S.M. Staroste Gouverneur de Lublin, Krempiec, Chrzczonow, Zemborzyce, Piotrkow, etc. Chevalier des ordres de l'Aigle Blanc, et de St. Stanislas. Mis en ordre par Henri Amiet, son Secrétaire et Bibliothécaire en sa Bibliothèque à Varsovie. A Varsovie. Chez P. Dufour Imprimeur du Roi et de la République. M.DCC.LXXX.* U góry karty tytułowej znajduje się napisane odręcznie atramentem nazwisko „Smuglewicz”. Być może więc egzemplarz należał do malarza Franciszka Smuglewicza.

⁵ Szczygielski, jw. s. 227.

⁶ Na zbiory artystyczne Potockiego zwrócił uwagę po raz pierwszy Andrzej Ryszkiewicz na marginesie swej pracy o portretach polskich malowanych przez Antoniego Graffa, wspominając fakt, że załączkiem wybitnej kolekcji Krzysztofa i Antoniego braci Urbanowskich była zakupiona od Wincentego Potockiego część biblioteki i cały zbiór numizmatyczny. Por. *Antona Graffa portrety Polaków. W: Zbiornice i obrazy. Warszawa 1972 s. 206.*

⁷ M. Kwiatkowski. *Architektura pałacowa i willowa w Warszawie XVIII w. W: Warszawa XVIII wieku. Warszawa 1975 s. 121–123; AGAD. W. Ek. 15, Taryfa Warszawy z 1792 r.*

Sala biblioteczna — pisał Bernoulli — jest biała, obramowana złotem; środek zajmują dwa rzędy ściętych kolumn, na których stoją małe rzeźby marmurowe i posągi, na ogół kopie dobrych i znanych dzieł [...]. Na specjalną wzmiankę zasługuje wchodząca w skład księgozbioru wspaniała kolekcja rysunków i miedziorytów [...]. Budowano właśnie salę, gdzie miała być zawieszona ładna kolekcja obrazów. Obejrzałem z nich większość, aczkolwiek nie były jeszcze uporządkowane. Zapamiętałem sobie następujące: Ksiądz odprawiający mszę Rembrandta, bardzo ładny; kilka obrazów Wouwermansa; kilka nowych pejzaży Loutherbourga i wiele innych przywiezionych z Francji obrazów przedstawiających sceny z życia wiejskiego; Stara kobieta Gerarda Dowa; ładny obraz Santerre'a; kilka obrazów marynistycznych nieporównanego Verneta; nade wszystko — naga piękność w pozycji leżącej, może Wenus, bezprzeczenie malowaną przez Tycjana⁸.

Dwa lata później pałac Potockich odwiedził Ernsts Ahasverus von Lehn-dorff, który w swym *Dzienniku* odnotował jedynie zbiór miedziorytów, nie wspominając o galerii obrazów i innych kolekcjach⁹.

Opis Bernoullego, choć cenny, niewiele mówi nam o zawartości galerii obrazów. Dopiero katalog H. Amieta pozwala nam dokładniej poznać kolekcję malarstwa Wincentego Potockiego. Katalog w dziele malarstwa objął 254 pozycje w podziale na szkołę włoską, flamandzką, holenderską i niemiecką oraz szkołę francuską. Poza nimi dopisano ręcznie blisko 50 portretów, w większości członków rodziny Potockich. W ramach każdej ze szkół obrazy skatalogowane zostały według artystów w układzie alfabetycznym. Każda pozycja katalogowa zawierała obszerny opis treści obrazu, technikę wykonania, materiał oraz wymiary. O charakterze pozycji katalogowej niech posłuży jeden z opisów obrazów Rembrandta:

Un Philosophe debout écrivant sur un livre qu'il tient sur son bras gauche, le coude appuyé sur une table couverte d'un tapis à franges, sur laquelle sont deux flambeaux, derrière lui se voit un fauteuil à l'antique. Ce superbe Tableau qui fait l'admiration de tout le monde, est peint sur toile; il porte 21 pouces de haut, sur 18 pouces de large.

Najliczniej reprezentowane były w zbiorze obrazy szkoły flamandzkiej, holenderskiej i niemieckiej, których katalog wymienia 140. Z kolei do szkoły francuskiej zaliczono 110 obrazów. Natomiast jedynie 4 obrazy reprezentowały w galerii szkołę włoską. W sumie w galerii obrazów Wincentego Potockiego wisiały obrazy 85 malarzy wymienionych z nazwiska oraz blisko 70 obrazów malarzy anonimowych. Szkołę włoską reprezentowały trzy obrazy Annibale Caracci i wspomniany już przez Bernoullego obraz pędzla Tycjana. Wśród obrazów szkoły flamandzkiej, holenderskiej i niemieckiej autorami obrazów według katalogu Amieta byli m.in.: Hendrik Joseph Antonnissen

⁸ *Podróż po Polsce, 1778*. W: *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*. T. 1. Warszawa 1963 s. 445–446.

⁹ *Dzienniki*. W: tamże t. 2 s. 31.

Il. 1. Miedzioryt z obrazu Johanna Heinricha Brandta z galerii Wincentego Potockiego, ryt. F. Dequevauviller

(5 obrazów), Johann Heinrich Brandt (2 obrazy), Melchior Brassauw, Jan Brueghel st., zwany Aksamitnym (2 obrazy), Hendrik van Balen, Nicolaes Berchem, Bartholomeus Breenbergh (2 obrazy), Jasper Broers (2 obrazy), Charles Echarde (5 obrazów), Allaert van Everdingen, Govaert Flinck, Gerard Dou (3 obrazy), Jacob Philipp Hackert (3 obrazy), Gerard Hoet, Aleksander Keirincx (8 obrazów), Johann Le Ducq (2 obrazy), bracia Le Nain, Theobald Michau, Jan Miense Molenaer, Rembrandt van Rijn (3 obrazy), Peter Paul Rubens (3 obrazy), Johann Rottenhammer (2 obrazy), Godfried Schalcken (2 obrazy), Roelant Savery (2 obrazy), David Teniers mł. (6 obrazów), Jan van Kessel (3 obrazy), Philip Wouberman (5 obrazów), Jan van Goyen (3 obrazy), Anthonie van Dyck (2 obrazy), Jan van der Heyden (2 obrazy), Theodor van Thulden, Van der Velde (5 obrazów), Lucas van Unden, Adrien van der Verf, Adriaen van Ostade (4 obrazy). Wśród malarzy reprezentujących szkołę francuską byli m.in. Sebastian Bourdon, François Boucher (17 obrazów), Francesco Giuseppe Casanova (4 obrazy), Claude Lorrain (2 obrazy), Nicolas de Largillierre (2 obrazy), Alexis Grimou (2 obrazy), Jean Pierre Louis Laurent Houel (2 obrazy), Jacob Philip Louthembourg mł. (2 obrazy), Eustache Sueur, Jean-Baptiste Martin, zwany des Batailles (2 obrazy), Louis Gabriel Moreau (2 obrazy), Charles Joseph Natoire, Jean Pierre Norblin de la Gourdain, Nicolas Poussin (2 obrazy), Jacques Courtois zw. le Bourignon (2 obrazy), Hubert Robert, Jean-Baptiste Sarazin (4 obrazy), Charles André Van Loo (2 obrazy), Claude Joseph Vernet (2 obrazy), Joseph Marie Vien.

Trudno byłoby w obecnym stanie badań ustosunkować się do celności atrybucji dokonywanych zarówno przez autora katalogu Amieta, jak i zapewne przez samego Wincentego Potockiego. Na podstawie dotychczasowych badań trudno też prześledzić losy rozsprzedawanych przez Wincentego Potockiego obrazów i innych dzieł sztuki. Rozsprzedaż zbiorów odbywała się stopniowo. Już w 1802 r. Potocki zmuszony był sprzedać obrazy ze swej galerii Szczęsnemu Potockiemu¹⁰. Czy był to jednak cały skatalogowany w 1780 r. zbiór obrazów? Wydaje się, że znaczną część ogromnego zbioru wywiózł Potocki do Paryża, gdzie wystawił ją na licytacji w 1820 r.¹¹ Dopiero dalsze badania prowadzone na podstawie odnalezionego katalogu zbiorów Potockiego pozwolą na zidentyfikowanie obrazów rozsianych zapewne po wielu i prywatnych, i muzealnych kolekcjach na całym świecie, a w rezultacie pozwolą też podjąć próbę merytorycznej oceny kolekcji.

W przyszłości będzie też można scharakteryzować warszawskie Museum Potocianum oraz określić jego miejsce w dziejach polskiego muzealnictwa.

¹⁰ Szczygielski, jw. s. 227–229.

¹¹ Tamże.